

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА: ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ, МЕТОДИКА

УДК 78.071.2(477.53)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2023.28.293176>

Наталія Дем'янка, м. Полтава

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8292-6461>

ЗНАЧЕННЯ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСОРА ГРИГОРІЯ ЛЕВЧЕНКА В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ ТА ОСВІТІ

У статті розглянуто основні етапи диригентсько-хорової діяльності Г. С. Левченка; виявлено специфіку його роботи з численними хоровими колективами Полтавщини, зокрема з українським народним хором «Калина» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка; проаналізовано шляхи втілення ним кращих педагогічних традицій у процес підготовки майбутнього вчителя.

Ключові слова: диригентсько-хорова діяльність; хоровий колектив; національна культура; народнопісенний репертуар; педагогічні традиції; підготовка вчителя.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли Україна виборює свою свободу і незалежність у кривавій, загарбницькій війні з російським агресором ціною життів українців, надзвичайно гостро постає проблема розвитку у членів громадянського суспільства національної самосвідомості, почуттів національної єдності, ідентичності, патріотизму. Проте вона була актуальною впродовж всього історичного процесу формування української нації та знаходила палких сподвижників і поборників, що створювали науково-теоретичне підґрунтя та розробляли підходи для її практичного вирішення. Саме ідея формування національної культури молоді (міської, робітницької, студентської, учнівської тощо) засобами народної творчості та хорового мистецтва лежить в основі професійної діяльності видатного українського диригента, педагога, фольклориста, композитора, заслуженого працівника культури України, заслуженого діяча мистецтв України, професора

і завідувача кафедри музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (далі – ПНПУ імені В. Г. Короленка) Григорія Семеновича Левченка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш повним дослідженням творчості професора Г. С. Левченка є дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності «011 Освітні, педагогічні науки» Ю. Комишан (2021) на тему: «Мистецько-педагогічна діяльність Григорія Левченка». У ній розкрито життєвий і творчий шлях митця, проаналізовано науково-теоретичні основи, напрями його мистецько-педагогічної діяльності, виявлено її новаторський зміст у контексті професійної підготовки майбутнього вчителя. Різним аспектам творчості педагога присвячено наукові праці Л. Гнатюк (розкрито процес художньо-естетичного виховання сучасної молоді на базі українського народного хору «Калина») (1999), Н. Дем'янка (розглянуто продовження мистецько-педагогічних традицій В. Верховинця в діяльності українського народного хору «Калина» (2012), О. Лобач (розкрито роль Г. Левченка в заснуванні та керівництві кафедрою музики ПНПУ імені В. Г. Короленка впродовж тридцяти років) (2020), Н. Павленко (виявлено етапи професійного становлення педагога і митця) (2020), Н. Сулаєвої (проаналізовано внесок педагога в розвиток неформальної мистецької освіти студентів, виявлено етапи організації та специфіку його роботи з українським народним хором «Калина») (2013), Н. Ремезової (висвітлено особливості диригентсько-хорової діяльності Г. Левченка) (2006) тощо.

Мета статті – розкрити значення диригентсько-хорової діяльності професора Г. С. Левченка в розвитку української культури та освіти.

Методи дослідження. Для досягнення зазначеної мети використовувались такі методи: персоналістично-біографічний, хронологічний, пошуково-бібліографічний, порівняльно-зіставний, історико-логічний і системно-структурний аналіз, систематизація та узагальнення науково-теоретичного та емпіричного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Значення творчої діяльності митця, педагога, дослідника української народної творчості важко переоцінити. Надзвичайно вагомим є внесок Г. С. Левченка

в розвиток хорового мистецтва України. Серед перших колективів, якими керував маестро, були жіночий хор Полтавської швейної фабрики (1957 р.), самодіяльний хор «Решетилівські вишивальниці», жіночий ансамбль пісні й танцю при Палаці культури Полтавської бавовно-прядильної фабрики (1960 р.), які завдяки таланту і наполегливості очільника виступають на кращих сценах міста й області, посідають призові місця на обласних оглядах художньої самодіяльності та одержують схвальні відгуки фахівців, слухачів і преси.

Багато творчих зусиль, майстерності та натхнення митець поклав на створення і художнє керівництво хоровим фольклорним колективом «Горлиця» (1961 р.), який відзначався високим рівнем виконавської майстерності, виступав на кращих сценах України, був неодноразовим лауреатом республіканських і міжнародних фестивалів і конкурсів, отримав звання «самодіяльного народного», став золотим лауреатом мистецького фестивалю-конкурсу в Києві, здобув срібну медаль Республіканського мистецького конкурсу (1967 р.), став лауреатом Обласної молодіжної премії імені П. Артеменка (1972 р.). Впродовж двадцяти років колектив удосконалював свою виконавську майстерність і з успіхом гастролював містами України та за її межами (Павленко, 2020).

У творчості перших очолюваних Г. С. Левченком колективів різноманітними засобами хорового мистецтва віддзеркалюється його щира, безмежна любов до української пісні, втілюються ідеї пропаганди і популяризації народної творчості, формування національної культури молодого покоління. У творчих пошуках і задумах митця накреслюються перспективи і напрями подальшого розвитку українського хорового мистецтва.

У 1967 р. за пропозицією ректора Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка М. В. Семиволоса маестро організовує академічну хорову капелу. Репертуарну основу колективу склали твори вітчизняної та зарубіжної класики, сучасних композиторів, обробки українських народних пісень. Завдяки наполегливій роботі Г. С. Левченка, його непересічному таланту музиканта, хормейстера, організатора, захопленості улюбленою справою студентська молодь активно

долучалась до виконавсько-хорової діяльності, відкриваючи для себе світ високого мистецтва. У складі колективу налічувалось близько 120 учасників. Досягнувши за короткий термін високого рівня виконавської майстерності, вже на другому році існування хорової капели ПДП імені В. Г. Короленка отримала звання самодіяльної народної та стала золотим лауреатом Всесоюзного фестивалю самодіяльної народної творчості трудящих, двічі нагороджувалася золотими медалями на республіканських оглядах і фестивалях художньої самодіяльності, була переможцем багатьох конкурсів і фестивалів (Лобач, 2020).

У 1974 р. на запрошення керівництва Полтавського м'ясокомбінату митець організував український народний хор «Барвінок», який налічував близько 60 учасників і складався з жіночої, чоловічої хорових та оркестрової груп. Ентузіазм, хормейстерський хист, педагогічний талант, доброзичливість і вимогливість художнього керівника забезпечили швидке творче зростання колективу, отримання ним звання «народного», перемоги на мистецьких конкурсах і фестивалях, успішні концертні виступи в різних містах України, а 1975 р. – у Болгарії (Комишан, 2021).

Апофеозом диригентсько-хорової діяльності професора Г. С. Левченка є незмінне художнє керівництво українським народним хором «Калина» ПНПУ імені В. Г. Короленка, який він організував у 1979 р. за пропозицією ректора І. А. Зязюна. Склад колективу налічував понад 100 виконавців, серед яких були не лише студенти, але й викладачі, працівники університету, вчителі шкіл міста Полтави. Спочатку він об'єднував у собі дві групи виконавців – хорову й оркестрову, а пізніше сформувалась і танцювальна група. У 1981 р. український народний хор «Калина» отримав звання самодіяльного народного.

Маючи ґрунтовну музичну освіту, значний, успішний досвід попередньої диригентсько-хорової та педагогічної діяльності, за короткий час маестро сформував і розвинув виконавську майстерність учасників колективу до високопрофесійного рівня, яким володіють лише фахові мистецькі колективи. Він майстерно і талановито у звучанні хору зміг поєднати народну й академічну манери співу в межах виконання одного хорового твору та різноманітного репертуару загалом. Професор Г. С. Левченко

дбайливо підбирав голоси за тембром і діапазоном, значної уваги приділяв постановці співочого дихання, формуванню потрібного характеру звукоутворення, дикції, міг досконало налагодити хоровий стрій і ансамбль, чому сприяла кількісна та якісна рівновага голосів у партіях, постійно працював над удосконаленням вокально-хорової техніки. З метою покращення вокальної підготовки він проводив індивідуальні заняття з хористами, старанно працював із солістами. Неперевершеним у звучанні «Калини» було виховане в співаків мистецтво нюансування, володіння яким від найменшого піаніссімо до найміцнішого фортіссімо перехоплювало подих у слухачів, дарувало високу естетичну насолоду, незалежно від того, де відбувався концерт – у малій актовій залі педагогічного університету чи в одному з європейських костюлів. Важливе значення педагог надавав дотриманню чіткого графіку репетиційних занять, вихованню дисциплінованості в кожного учасника та колективу в цілому.

Надзвичайний успіх хору забезпечував і ретельно дібраний Г. С. Левченком український народнопісенний репертуар у його власній обробці («Ой у полі нивка», «Ой не розвивайся та сухий дубе», «Ішли воли із діброви», «Ой не світи, місяченьку», «Гай зелененький», «Та нема гірш нікому», «Вийди, Грицю, на вулицю», «Ой у лузі зозуля кувала», «Ой давно, давно в матінки була», «Чорбівські підківки», «Не плач, Рахиле», «Їхав козак за Дунай», «Віночок весільних пісень» тощо) та в обробці українських композиторів («Вербовая дощечка», «Весняний шум», «Добрий вечір тобі, пане господарю» А. Авдієвського, «Їхав козак з України» П. Пашкевича, «Ти капуста, ти розсада» К. Котенка, «Колискова» О. Кошиця, «Не сходило вранці сонечко», «Червона калинонька» І. Бідака, «Ой сивая зозуленька» М. Леонтовича, «Марина» І. Сулими тощо) (Дем'янюк, 2012).

До репертуару маестро також включав авторські твори українських композиторів («Молитва за Україну» М. Лисенка, «Ще не вмерла в Україні» М. Вербицького, «Гей, у лузі» В. Верховинця, «Шлях до Тараса» А. Осадчого, «Многая літа» Д. Бортнянського, «Літургія», «Діду мій, дударіку» М. Леонтовича, «Полтавські галушки» В. Міщенко, «Чайка степова», «Там, де ми ходили» І. Сльоти, «Гей ви, браття козаченьки!» О. Стадника, «Вітре буйний» В. Захарченка, «Мамина вишня» А. Пашкевича»

тощо) та власні, здебільшого написані для українського народного хору «Калина» хорові твори («Земле рідна моя» на сл. М. Бойко, «Од села до села» на сл. Т. Шевченка, «Ой гай, мати, гай» сл. народні, «Посіяла василечків», «Буду милого ждять» на сл. А. Пашка тощо).

Із метою збереження та використання в практиці формування національної культури та музично-естетичного виховання молоді найкращих зразків української народнопісенної творчості й хорової культури Г. С. Левченко створив і видав навчальні посібники і збірки пісень: «Їхав козак за Дунай», «На козака пригодонька» (1998 р.), «Червона калина – полтавська земля» (2000 р.), «Хорова версія концерту для фортепіано з оркестром С. А. Шевченка» (2002 р.), «Стоїть гора високая» (2003 р.), «Ой у лузі та ще й при березі» (2006 р.), «Народні пісні Полтавщини» (2006 р.), «Земле рідна моя» (2008 р.), «Ой у лузі червона калина» (2011 р.), «Розмай вуличних передирок. Триптих» (2018 р.), Хоровий триптих «Козацька слава» (2022 р.).

Кафедра музики ПНПУ імені В. Г. Короленка, яку заснував і впродовж трьох десятиліть очолював професор Григорій Семенович Левченко, зберігає багаторічний досвід і традиції підготовки вчителя музичного мистецтва та керівника художніх колективів. Ці традиції почали зароджуватися сто років тому в діяльності кафедри мистецтвознавства Полтавського інституту народної освіти під керівництвом видатного українського музикознавця, педагога, етнографа, хореографа, композитора Василя Миколайовича Верховинця (1880-1938) (Дем'янюк, 2012).

Саме в диригентсько-хоровій діяльності професора Г. С. Левченка послідовно і систематично впроваджувались провідні педагогічні ідеї В. М. Верховинця, а саме:

– відродження української національної культури шляхом збирання, збереження і передачі молодим поколінням її духовних цінностей;

– застосування етнографічного матеріалу (пісень, танців, ігор, обрядів) у навчально-виховному процесі на всіх ступенях системи освіти;

– комплексне використання елементів музичного, хореографічного і драматичного мистецтва в одній жанровій формі (театралізована пісня, вокально-хореографічна композиція);

– всебічний розвиток й активізація творчих здібностей особистості засобами української музики, народного танцю, хорового співу;

– залучення молоді до основ української культури через участь у хорових і хореографічних колективах;

– пропаганда і популяризація справжнього високохудожнього народного мистецтва і протиставлення його різноманітним вульгаризаторським тенденціям (Дем'янюк, 2012).

Педагогічні ідеї В. М. Верховинця повною мірою реалізувались під керівництвом професора Г. С. Левченка у творчій діяльності українського народного хору «Калина» ПНПУ імені В. Г. Короленка. Спираючись у своїй творчій діяльності на фольклорно-етнографічний матеріал, педагог упродовж багатьох років збирав, обробляв і включав до репертуару колективу різножанрові українські народні пісні й обрядові сцени, серед них – «Ой у полі нивка», «Ішли воли із діброви», «Ой не світи, місяченьку», «Та нема гірш нікому», «Вийди, Грицю, на вулицю» та багато інших. Колектив виконував цикл пісень українського весільного обряду – «Віночок весільних пісень», які записав Г. С. Левченко в селі Грабарівка Пирятинського району на Полтавщині: «Ой сонечко» (пісня дівчат), «Пусти, свате, в хату» (пісня хлопців), «На городі буряки» (пісня дівчат), «Весільна пісня хлопців та дівчат». Вони виконувались без перерви та утворювали цілісну частину народного обрядового дійства.

Як досліднику українського фольклору, митцеві була близька і зрозуміла ідея комплексного використання елементів музичного, хореографічного і драматичного мистецтва в одній жанровій формі, тому в сценічну інтерпретацію пісень він часто включав елементи хореографії та театралізації. Цикл «Віночок весільних пісень» у виконанні «Калини» перетворювався на яскраву жартівливу сцену, де студенти як дійові особи талановито відтворювали художні образи засобами співу, міміки, пантоміми, танцювальних рухів. Яскравими прикладами втілення зазначеної ідеї є українська народна пісня «Чорбівські підківки», що записана Г. С. Левченком у селі Чорбівка на Полтавщині, хороводна пісня «Рогоза».

Приєм театралізації пісень широко використовувався митцем у роботі з українським народнопісенним репертуаром.

Влучним прикладом театралізації є купальський хоровод «Марина» (обробка І. Сулими), який розпочинався групою жіночого хору із солісткою. Вона заспівувала ліричну протяжну пісню «Та й петрівня зозуленька», пізніше вступала друга жіноча група, яка співала рухливу пісню «Стояла Маринка на межі». Кожна група виконавців розкривала свій художній образ, застосовуючи різноманітні виразні засоби, завдяки чому на сцені розгорталася динамічна драматична дія. Об'єднання жіночого хору відбувалось після короткого вступу в пісні «Кругом Мариньки ходили дівоньки».

Упродовж усієї музично-педагогічної діяльності митець підтримував і реалізовував ідеї всебічного розвитку та активізації творчих здібностей молоді засобами української музики, народного танцю, хорового співу, залучення її до національної культури через участь у художніх колективах. В українському народному хорі «Калина» під керівництвом професора Г. С. Левченка сотні студентів – майбутніх педагогів пройшли школу високопрофесійної хорової майстерності, розвинули в собі щирю, безмежну любов до української пісні, хорового співу, народного мистецтва та прищеплюють її своїм учням у навчальних закладах нашої батьківщини. Декілька років творчо працюючи в колективі, майбутні вчителі досягали високої виконавської вокально-хорової, інструментальної, сценічної майстерності, збагачувались духовно. Крім того, безпосередня участь у репетиційній і концертній діяльності сприяла отриманню й удосконаленню професійних, організаторських компетентностей, необхідних для подальшої педагогічної роботи, розвивала пізнавальну активність та ініціативу студентів, поглиблювала їхні знання з музично-естетичного і національного виховання молодого покоління.

У диригентсько-хоровій діяльності професора Г. С. Левченка повною мірою втілилась ідея пропаганди і популяризації справжнього високохудожнього українського народного мистецтва. Незважаючи на постійну плинність складу, рівень виконавської майстерності учасників українського народного хору «Калина» постійно зростає завдяки таланту, педагогічному хисту, творчому натхненню, організаторським здібностям очільника. Він повсякчас прагнув підносити та популяризувати найкращі взірці українського народного мистецтва, демон-

струвати їх невимушену красу і багатий духовний зміст. Упродовж всієї творчої діяльності український народний хор «Калина» здійснював активну концертну діяльність, брав участь у численних гастрольних подорожах. На його рахунок понад 2000 концертів, які з грандіозним успіхом проходили на Полтавщині, в Україні (Київ, Кіровоград, Тернопіль, Чорнобиль, Севастополь, Херсон, Кам'янець-Подільський, Луцьк тощо) та далеко за її межами (Польща, Болгарія, Австрія, Бельгія, Франція, Італія, Швейцарія, Німеччина, Туреччина тощо) (Сулаєва, 2013). Визнання високого українського хорового мистецтва багато разів підтверджувалось під час виступів славетного колективу під орудою маестро в найкращих концертних залах Європи.

Високий рівень виконавської майстерності українського народного хору «Калина» засвідчують і численні нагороди, грамоти, дипломи. Він є лауреатом Міжнародної премії Миколи Чудотворця, Обласної премії імені П. Артеменка, а також багаторазовим лауреатом всеукраїнських і міжнародних фестивалів і конкурсів. Український народний хор «Калина» став творчою лабораторією кафедри музики ПНПУ імені В. Г. Короленка, яка зберігає найкращі педагогічні та мистецькі традиції підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Висновки. У диригентсько-хоровій, музично-педагогічній діяльності професора Г. С. Левченка зберігались і розвивались кращі традиції підготовки майбутнього вчителя в ПНПУ імені В. Г. Короленка, успішно втілювались педагогічні ідеї В. М. Верховинця щодо національного, музично-естетичного виховання молодого покоління засобами українського фольклору й хорового мистецтва. Усі хорові колективи, які організовував і очолював митець, відзначались високим професіоналізмом і надзвичайною художньо-виконавською культурою, були переможцями багатьох фестивалів і конкурсів. Творча і педагогічна спадщина, досвід роботи Григорія Семеновича Левченка з численними хоровими колективами та українським народним хором «Калина» є безцінними для української національної культури, хорового мистецтва та освіти.

Перспективними напрямками подальших досліджень спадщини Г. С. Левченка є його фольклористично-дослідницька діяльність, композиторська спадщина, феномен українського народного хору «Калина».

Список використаної літератури

- Буць (Ремезова), Н. М. (2006). Хорове мистецтво у Полтавському державному педагогічному університеті. *Імідж сучасного педагога*, 2 (61), 6-9.
- Гнатюк, Л. А. (1999). Втілення ідей В. М. Верховинця у процес художньо-естетичного виховання сучасної молоді (з досвіду роботи українського народного хору «Калина»). В кн. *Формування національної культури молоді засобами народного мистецтва у контексті творчої спадщини В. М. Верховинця*: збірник наукових праць (с. 53-60). Полтава: ПДПУ імені В. Г. Короленка.
- Дем'янюк, Н. Ю. (2012). *Формування національної культури молоді в педагогічній спадщині В. М. Верховинця*: монографія. Полтава: АСМІ.
- Комишан, Ю. В. (2021). *Мистецько-педагогічна діяльність Григорія Левченка*. (Дис. д-ра філософії). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Левченко, Г. С. (1987). «Калина». *Досвід роботи самодіяльного українського народного хору «Калина»*. Полтава: Вид-во «Полтава».
- Лобач, О. О. (2020). Кульмінаційний період розвитку професійної освіти вчителів музичного мистецтва в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка (1981-2014). В кн. *Кафедра музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: ретроспективний аналіз*: монографія (с. 65-90). Полтава: ТОВ АСМІ.
- Павленко, Н. Н. (2020). Єдність традицій та інновацій у менеджерській і мистецько-педагогічній діяльності професора Г. С. Левченка. В кн. *Кафедра музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: ретроспективний аналіз*: монографія (с. 50-64). Полтава: ТОВ АСМІ.
- Сулаєва, Н. В. (2013). *Підготовка вчителя в педагогічному просторі неформальної мистецької освіти*: монографія. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.

Nataliia Demianko

THE SIGNIFICANCE OF THE PROFESSOR HRYHORI LEVCHENKO'S CONDUCTING AND CHORAL ACTIVITIES IN UKRAINIAN CULTURE AND EDUCATION

The article reveals the significance of Professor H. S. Levchenko's conducting and choral activity in Ukrainian culture and education, its main stages are considered. They are the following: the organization and management of the women's choir of the Poltava Sewing Factory (1957), the amateur choir "Reshetylivka embroiderers," the women's song and dance ensemble at The Palace of Culture of Poltava Cotton and Spinning Factory (1960), the "Horlytsia" choral folk group (1961). The significance of H. S. Levchenko's creative achievements, participation, and victories in many regional, republican, and international festivals and competitions are emphasized. The peculiarities of the artist's work with the academic choir chapel of Poltava V. G. Korolenko State Pedagogical Institute (1967), the Ukrainian folk choir "Barvinok" of Poltava meat processing plant (1974) are revealed. It has been determined that the apotheosis of H. S. Levchenko's conducting and choral activity is the constant artistic direction of the Ukrainian folk choir "Kalyna" (1979-2022). It is analyzed in artistic, pedagogical, and organizational aspects. Attention is focused on the achievement of a high professional and performing level of the group. Its creative achievements and awards, choral repertoire, concert activities, and touring trips are characterized. It is noted that "Kalyna" became a creative laboratory of the Department of Music of Poltava V. G. Korolenko Nation Pedagogical University, where the best traditions of future teacher training were preserved and continued, and the pedagogical ideas of the outstanding Ukrainian teacher, musicologist, conductor, ethnographer, choreographer and composer V. M. Verkhovynets were implemented. Based on the Ukrainian folk choir

"Kalyna," students achieved high-performing vocal-choral, instrumental, and stage skills during several years, enriched themselves spiritually, improved their professional and organizational skills, and deepened their knowledge of musical-aesthetic and national education of the young generation.

Keywords: conducting and choral activity; choral group; national culture; folk song repertoire; pedagogical traditions; teacher training.

References

- Buts (Remezova), N. M. (2006). Khorove mystetstvo u Poltavskomu derzhavnomu pedahohichnomu universyteti [Choral art at the Poltava State Pedagogical University]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 2 (61), 6-9 [in Ukrainian].
- Hnatiuk, L. A. (1999). Vtilennia idei V. M. Verkhovyntsia u protses khudozhno-estetychnoho vykhovannia suchasnoi molodi (z dosvidu roboty ukrainskoho narodnoho khoru «Kalyna») [The implementation of the ideas of V. M. Verkhovynets in the process of artistic and aesthetic education of modern youth (from the experience of the Ukrainian folk choir "Kalyna")]. In *Formuvannia natsionalnoi kultury molodi zasobamy narodnoho mystetstva u konteksti tvorchoi spadshchyny V. M. Verkhovyntsia [Formation of the national culture of the youth by means of folk art in the context of the creative heritage of V. M. Verkhovynets]: zbirnyk naukovykh prats* (pp. 53-60). Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Demianko, N. Yu. (2012). *Formuvannia natsionalnoi kultury molodi v pedahohichnii spadshchyni V. M. Verkhovyntsia [Formation of the national culture of youth in the pedagogical legacy of V. M. Verkhovynets]: monohrafiia*. Poltava: ASMI [in Ukrainian].
- Komyshan, Yu. V. (2021). *Mystetsko-pedahohichna diialnist Hryhoriia Levchenka [Artistic and pedagogical activities of Hryhoriy Levchenko]*. (PhD diss.). Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Levchenko, H. S. (1987). «Kalyna». *Dosvid roboty samodiialnoho ukrainskoho narodnoho khoru «Kalyna» ["Guelder rose". Work experience of the amateur Ukrainian folk choir "Kalyna"]*. Poltava: Vyd-vo «Poltava» [in Ukrainian].
- Lobach, O. O. (2020). Kulminatsiinyi period rozvytku profesiinoi osvity vchyteliv muzychnoho mystetstva v Poltavskomu natsionalnomu pedahohichnomu universyteti imeni V. H. Korolenka (1981-2014) [The culminating period of the development of the professional education of music teachers at the Poltava National Pedagogical University named after V. G. Korolenko (1981-2014)]. In *Kafedra muzyky Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka: retrospektyvnyi analiz [Department of Music of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University: retrospective analysis]: monohrafiia* (pp. 65-90). Poltava: TOV ASMI [in Ukrainian].
- Pavlenko, N. N. (2020). Yednist tradytsii ta innovatsii u menedzherskii i mystetsko-pedahohichnii diialnosti profesora H. S. Levchenka [The unity of traditions and innovations in the managerial and artistic-pedagogical activities of Professor G. S. Levchenko]. In *Kafedra muzyky Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka: retrospektyvnyi analiz [Department of Music of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University: retrospective analysis]: monohrafiia* (pp. 50-64). Poltava: TOV ASMI [in Ukrainian].
- Sulaieva, N. V. (2013). *Pidhotovka vchytelia v pedahohichnomu prostori neformalnoi mystetskoï osvity [Teacher training in the pedagogical space of informal art education]: monohrafiia*. Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].

Одержано 12.08.2023 р.